

IN NER WE TRUST

A politikai szektásodás elméleti dimenziói és empirikus illusztrációja*

Metz Rudolf

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet;
BCE Társadalom- és Politikatudományi Intézet)

Kövesdi Veronika

(ELTE BTK Művészetelméleti és Médiakutató Intézet; Média és Kommunikáció Tanszék;
HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet)

*A tanulmány beérkezett: 2024. június 18., opponálás: 2024. június 18. – 2024. július 6.,
véglegesítve: 2024. július 9.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A modern demokráciák egyik legmeghatározóbb trendje, az érzelem és identitás alapú polarizáció arra készítette a politikatudósokat, hogy újraértelmezzék a politikai hiedelmek szerepét és azok hatását a politikai közösségre. A jelenség átfogó magyarázatát a szektásodás fogalmában találták meg, amely morális alapokra helyezi a csoporttal való azonosulást és szembenállást. A politikatudomány azonban adós maradt a jelenség mélyebb elméleti vizsgálatával, amelyet a jelen tanulmánnyal kívánunk orvosolni. Pontosabban arra a kérdésre keressük a választ, hogy miként törekszik egy politikai szereplő a közösség vallási aspektusainak újradefiniálására és meghatározására annak érdekében, hogy legitimálja politikáját és delegitimáljon más politikai erőket. Max Weber politikai szektákra és Émile Durkheim modern emberkultuszra vonatkozó elméletére támaszkodva négy dimenzió mentén bontjuk ki a szektásodás folyamatát. Ezek a következők: (1) mesterségesen kialakított karizma, (2) kizárólagos, de önkéntes közösség, (3) monopolizált politikai rituálék és (4) kontrollált hitrendszer. A szektásodás dimenzióit Orbán Viktor és a Fidesz esetén keresztül mutatjuk be a legfrissebb vonatkozó empirikus kutatásokon, illetve a legközelebbi hívek miniszterelnökről és politikai közösségükről szóló munkáikon keresztül.

Kulcsszavak: politikai hiedelmek ■ szektásodás ■ karizmatikus vezetés ■ politikai rituálék ■ viszhangkamra ■ Orbán Viktor ■ Magyarország

* A jelen tanulmány az alábbi korábban megjelent cikkünk egy újra- és továbbgondolt változata: Metz Rudolf, és Kövesdi Veronika (2023): "Whoever Is Not against Us Is for Us" Sectarianization of Politics in Hungary. *Politics, Religion & Ideology*, 24(4): 521–542. <https://doi.org/10.1080/21567689.2023.2287573>.

A kutatás feltételeit az Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal – NKFIH FK 146569: Mi teszi a politikai vezetőket erőssé? A benyomásalkotás, a benyomáskeltés és az identitáspolitika című kutatási projekt teremtette meg. Metz Rudolfot a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00077/22) is támogatta a kutatásában.

„Az Orbán-csapat tagja vagyok [...]. Két nagy iskola van: az egyik szerint a kétely vezet el a tudáshoz, a másik szerint a hit. Ma minden a kételyről szól, pedig megítélésem szerint a hit nemcsak a csapat tagjává avat, de a tudás birtokába is juttat. Ha hiszel abban, amit a közösséged képvisel, akkor azt is megérted, hogy mit és miért csinál.”

G. Fodor Gábor (idézi: Nagy, 2021)

2020-ban az érzelem és identitás alapú polarizációval foglalkozó kutatók emeltek be a szektásodás fogalmát a főáramú politikatudományi diskurzusba, amelyet egy politikai csoporttal való moralizált azonosulásként, a másik csoporttal szembeni kiállásként azonosítottak (Finkel és mtsai., 2020: 533.). Vallási metaforájuk szerint a csoportos viselkedés fő mozgatórugója nem a „genetikai rokonság”, hanem a politikai szekta morális felsőbbrendűségébe vetett erős hit. Ennél mélyebben azonban nem tárgyalták a fogalmat. A jelen tanulmány ezt a definíciót kívánja kibontani, a szektásodást olyan dinamikus folyamatként leírva, amelyben egy politikai szereplő a közössége vallási aspektusainak újradefiniálására és meghatározására törekszik annak érdekében, hogy politikai előnyt kovácsoljon magának, legitimálja politikáját és delegitimáljon más szereplőket. Ennek eredményeként erős identitás-, hit- és érzelemalapú különbség jön létre az igaz hívők és a nem hívők között.

Amellett érvelünk, hogy a politikai hit – azaz *az egyének meggyőződése arról, amit közvetlen tapasztalataik nem igazolhatnak, de mégis igaznak és bizonyosnak éreznek a politikával kapcsolatban* – elengedhetetlen ahhoz, hogy az emberek közösséget formáljanak, elfogadják és kövessék vezetőiket. Weber értelmezésében ez a hit – függetlenül annak pontos tartalmától – teremti meg az uralom legitimitását és azon belül is a karizmatikus vezetés igazolását (Weber, 1978: 263.). A politikai hit átalakuló szerepe és jellege a modern politika szakralizálódásában érhető tetten (Gentile, 2006), amely folyamánként a politikai közösségek lazítják vagy megszakítják a hagyományos intézményesített és metafizikai vallásokhoz való kötődésüket, miközben a politikai legitimitás új alapját keresik, új hitrendszereket, mítoszokat és rituálékat kreálnak. Ily módon a modern állam átveszi a hagyományos egyházak jellemzőit és funkcióit. A kialakított hitrendszerek egy kiválasztott közösség (nemzet, osztály vagy emberiség) ideájára épülnek, illetve etikai kódexeket és parancsolatokat fogalmaznak meg, hogy meghatározzák „a társadalmi lét értelmét és végső célját, és előírják a jó és a rossz megkülönböztetésének elveit” (Gentile, 2006: 138.).

A modern államok szakralizálódását a korábbi konszenzusok megtörése nyomán azonban mára felváltotta a politikai szereplők körül kialakult szektásodás folyamata. Az egzisztenciális (Bauman, 2007) és intellektuális bizonytalanság

(post-truth: Lilleker–Liefbroer, 2018) korában mind az egyének, mind a politikusok magukra maradnak abban, hogy újra és újra rekonstruálják hitüket, amely az aktuális rezsimet és kormányzatot legitimálhatja. Ennek következményeként egyesek időszakosan vagy végleg elfordulnak a politikától és apátiába zuhannak, míg mások még kétségbeesettebben keresnek valamit vagy valakit, amiben vagy akiben hihetnek. Ezek a tendenciák pedig radikálisabbá és irreálisabbá tehetik a politikai elképzeléseket. A populizmus is, beleilleszkedve ebbe a képbe, újjáélesztette a politika vallási funkcióit és a megváltás ígéretét (Zúquete, 2017).

Természetesen politikai szekták mindig is léteztek a demokráciákban a politikai spektrum mindkét oldalán (Lalich, 2004; Tourish–Wohlforth, 2000), de azok ritkán váltak domináns erővé. Ugyanakkor az elmúlt évtizedben a digitális média hatalmas reprezentációs és közösségépítő erőre tett szert, ami látványosabbá tette ezeket a marginalizált csoportokat, például az alt-right közösségeket (Burton, 2020; Lifton, 2019), a környezetvédelmi és klímaaktivizmust (Koehrsen és mtsai., 2022; Nelson, 2010), illetve a progresszív társadalmi igazságosság mozgalmait (Burton, 2020).

Ebben a cikkben arra keressük a választ, hogy *miként írható le az a folyamat, amelyben a karizmatikus vezető körül kialakul a hívők egy zárt közössége és egy olyan hiedelemrendszer, amely legitimálja politikáját, valamint meghatározza a közösség kollektív cselekvését és gondolkodását.* Különböző tudományos perspektívákat, mint a politikai/civil vallások és személyi kultuszok elemzéseit, az új vallási mozgalmak szociológiai-antropológiai vizsgálatait, valamint a politikai viselkedés és kommunikáció kapcsolódó kutatásait felhasználva Orbán Viktor, a Fidesz és a Nemzeti Együttműködés Rendszere példáján keresztül bontjuk ki a szektásodás központi dimenzióit. A cikk négy dimenzió mentén vizsgálja ezt a folyamatot: (1) a mesterségesen előállított és fenntartott karizma, (2) az elszigeteltségen, kizárólagosságon, de önkéntességen alapuló csoportdinamika, (3) a politikai rítusok monopolizálása és végül (4) a hitrendszer kontrollálása.

A szektásodás vizsgálatát két szempontból közelítjük meg. Egyrészt nagymértékben támaszkodunk Weber (1985; ld. még: Loader–Alexander, 1985) egy eredetileg 1905-ben megjelent esszéjére. A szektákban olyan szervezeti és csoportdinamikai jellemzőket fedezett fel, mint az individuális, önkéntes politikai részvétel, a képességek alapján létrejövő vezetői kiválasztódás és a közös hiedelmeken alapuló exkluzív csoportosulások, amelyeket elengedhetetlennek tartott a modern demokratikus társadalmak működéséhez, másrésztől Durkheim (1969; 2012) és követőinek (Westley, 1978) munkáira, amik a szektásodás folyamatát egy egészen más perspektívába helyezik. Őket nem foglalkoztatták a szekták, de a kultuszok közösségformáló ereje a modern társadalmakban annál inkább, amelyekben ugyancsak felértékelődnek a kizárólagos hitrendszerek, az individualizmus, a voluntarizmus és a vezetők kiválasztódása. Durkheim nem a hitalapú szervezetekre vagy csoportokra helyezte a megértés hangsúlyát,

hanem az azokat formáló tényezőkre: a hit egyes elemeire (kultuszokra, mítoszokra és szimbólumokra) és a hit gyakorlatára (rítusokra). A hiedelmek és a rítusok összetartják a közösséget és meghatározzák az egyének viszonyát a közösségi élethez. Míg a hiedelmek megszabják, hogyan kell és hogyan nem lehet gondolkodni a „szent” és a „profán” dolgokról vagy személyekről, addig a rítusok előírják, hogyan kell és hogyan nem szabad viselkedni az említett dolgok és személyek jelenlétében. A durkheimi perspektívából a szektásodás ezen aspektusok monopolizálását jelenti.

Annak érdekében, hogy a szektásodás fogalmának megőrizzük az analitikus hasznosságát, fontos két szempontot rögzíteni. Először is, *a politikával kapcsolatos vallási analógiák mindig hiányosak és korlátozottak*. Ebben a szövegben a politika vallási dimenzióit elemezzük, amely nem feltétlenül biztosít intézményes keretet vagy egyfajta spirituális transzcendenciát, mint a hagyományos egyházak, de meghatározó funkcionális tényezőként működhetnek az emberek világról alkotott hiedelmeiben, politikai viselkedésében és így a politikai rendszer szimbolikus legitimitásában. Ebben az értelemben a hit politikai szerepét nem a vallási közösségek és egyházak mozgósítása felől közelítjük meg, ahogyan azt a szakirodalom általában teszi (Bozóki–Ádám, 2016; Lamour, 2022), hanem a politikai közösségek vallásos jellegű jelenségeire és funkcióira fókuszálunk, amelyek formálják a közösség dinamikáját és a vezetőhöz fűződő viszonyt.

Másrészt fontos hangsúlyozni, hogy a *szektásodást nem normatív címkeként* kezeljük, bár a szakirodalom és a közbeszéd egyaránt fokozottan hajlamos negatív értelemben használni az analógiát a politikai vezetőkre vonatkoztatva. A probléma gyökere a személyi kultuszon alapuló diktatúrák és a destruktív vallási csoportok tapasztalataira vezethető vissza. Például Hassan (2020), mentálhigiénés tanácsadó és egykori szektatag könyvében tanácsokat ad arra nézve, hogyan lehet kilépni a „Trump-kultuszból”, hogyan lehet visszafordítani a kényszeren alapuló indoktrinációt, illetve hogyan lehet segíteni ebben másokat. Ez a szektaellenes nézet nagyrészt az „agykontroll” vagy „agymosás” feltételezésén alapul, amelyre még nem találtak egyértelmű tudományos bizonyítékot (Lewis, 2016). Hassannal ellentétben Lifton (2019) kevésbé végletes diagnózist állított fel az akkori amerikai elnökről. Elemzésében amellett érvel, hogy Trump bár képes volt propagandával alakítani a valóságot hívei számára, de anélkül, hogy „valódi” totális kontrollt megvalósító szektavezetővé vált volna. A szekta kifejezést tehát cikkünkben nem a hétköznapi (pejoratív vagy degradáló) értelemben használjuk, visszatérünk Weber (1985) eredeti értelmezéséhez. Megközelítésében a szekták a politikai pluralizmust és a demokratikus pártok működését jelenítették meg (Loader–Alexander, 1985). A szektásodás ezen némiképp túlmutat azzal, hogy ebben a folyamatban a politikai vezető monopol legitimációs forrást kíván létrehozni a társadalomban, kiszorítva ezzel a politikai ellenfeleit. A cikk ezt a folyamatot a weberi vezetői demokrácia

központi legitimációs dinamikájaként értelmezi, amely kifejezetten a vezető karizmatikus tekintélyére és demokratikus felhatalmazására összpontosít (Körösényi és mtsai., 2020; Weber, 1978: 268.).

SZEMÉLYI KULTUSZ VAGY POLITIKAI SZEKTA?

A weberi és durkheimi megközelítés összekapcsolása elengedhetetlenné teszi, hogy tisztázzuk a szekta és a kultusz kifejezéseket. A vallásszociológia gyakran tipizálja a vallási szervezetek intézményesülésének különböző formáit/szakaszait, mint például a kultuszok, szekták, felekezetek és egyházak (Dawson, 2009). A szektákat általában a weberi elméleti hagyományokkal összhangban azonosítják. Szemben az intézményesült egyházakkal az önkéntes megtérést, a homogén és kizárólagos tagságot, a taggá válás ideológiai és viselkedési követelményeit (kiválasztottságot és exkommunikációt), a külvilág által képviselt értékekkel szembeni tiltakozást (radikalizmust), a kis kiterjedésű szervezeti struktúrát és a karizmatikus vezetést hangsúlyozzák.

Ezzel szemben a szakirodalom nehezen értelmezi a kultuszokat. Általánosságban a szociológusok szerint a kultuszok az intézményesülés alacsonyabb szintjét képviselik. A szektákhoz képest általában még lazábban szervezett és amorf csoportok, amelyek arra összpontosítanak, hogy új spirituális előnyöket (üdvösség, gyógyulás, eksztatikus élmények) nyújtsanak híveiknek. A probléma a különböző szervezeti formák közötti fogalmi elhatárolásból fakad, ami csak attól függ, hogy miként válogatjuk szét a különböző valós vallási mozgalmakat (Dawson, 2009).

A vallási csoportok azonban mozgó célpontok: folyamatosan változnak és fejlődnek a hitrendszerüket, a szervezetüket és a vezetési gyakorlataikat tekintetve. Egyes kutatók felhívták a figyelmet arra, hogy a kultuszok éppúgy centralizálttá és intézményesültté válhatnak, mint a szekták (Dawson, 1997: 361–381.). Ezzel párhuzamosan a szakirodalom egy másik sarkában a kutatók a személyi kultuszokat, mint intézményesített és hierarchikus legitimációs mechanizmust vizsgálták a kommunista, fasiszta és náci rezsimekben. Általános konszenzus övezi azt a kijelentést, hogy nyílt, demokratikus rendszerekben elképzelhetetlen a személyi kultusz kialakulása. Ha megnézzük ezeket a totalitárius rendszereket és az ezt követő időszakban burjánzó destruktív vallási mozgalmakat, nem csoda, hogy a kultuszok és a velük szinonimaként kezelt szekták a múlt században negatív konnotációval töltődtek fel. Az értelmezések itt konvergálnak, de van egy sokkal nyilvánvalóbb összefüggés is. Míg az új vallási mozgalmak kutatói azt állítják, hogy a karizmatikus vezetők iránti közös elkötelezettség a kultuszok meghatározó eleme (Lalich, 2004; Lifton, 2004; Nelson, 1969; Tourish-Wohlforth, 2000; Yinger, 1957), addig a személyi kultu-

szok tanulmányozása általában a karizma weberi definíciójára támaszkodik, és a karizmatikus tekintély rutinszerűvé válásaként írja le ezeket (Márquez, 2018, 265–284.; 2022, 27–50.; Rees, 2004: 3–26.; Strong–Killingsworth, 2011: 391–411.). Ezen a ponton azonban a fogalmi határok teljesen elmosódnak a szekták és a kultuszok között. Így a cikkben ragaszkodunk Weber és Durkheim klasszikus definícióihoz, amelyek ugyan egy jelenséget kívánnak megragadni, de különböző irányból teszik mindezt: a politikai szekták az emberek önszerveződésének sajátos vallási alapú módját jelentik, míg a politikai kultuszok a hit tárgyaira mutatnak rá, amelyek a kollektív gondolkodást, viselkedést és társadalmi életet alakítják.

ELSŐ DIMENZIÓ: A MESTERSÉGESEN ELŐÁLLÍTOTT KARIZMA

A szektás csoportok politikai jelentőségéről szóló esszéjében Weber úgy érvelt, hogy „[a]z egyén vallási képzettsége, és nem valamiféle akadémiai tudás legitimálja a gyülekezet vezetését.” (Weber, 1985: 11). Bár a karizmára nem hivatkozik ebben a munkájában, feltételezhetjük, hogy a vezetés hasonló formájára utalt, ha a karizma definícióját nézzük: „[A] karizma ereje a kinyilatkoztatásba és a hősökbe vetett hiten nyugszik, azon a meggyőződésen, hogy bizonyos megnyilvánulások – legyenek azok [...] vallási, etikai, művészi, tudományos, politikai vagy más jellegűek – fontosok és értékesek.” (Weber, 1978: 1117). Ebben az értelemben a vezetők a hit megtestesítőivé válnak, különösen, ha prófétaként alapították a politikai szektákat. Weber (1978: 439.) számára ők a „karizma egyik legtisztább hordozói”, akik kizárólagos hozzáféréssel rendelkeznek az „igazsághoz”, megtagadva másokat, akik ugyanerre a címre tartanak igényt. Ugyanakkor a kinyilatkoztatásaik formáló erejűek is: „forradalmasítja az embereket »belülről«, és forradalmi akarata szerint alakítja az anyagi és társadalmi viszonyokat” (Weber, 1978: 1117). Végeredményében a közösség legalapvetőbb összetartó erejévé, a követők belső kötelezettségévé, sőt, alapvető belépési küszöbbé válik a vezetők karizmájának felismerése (Weber, 1978: 439.).

Bár igen kevés figyelmet szán a vezetőknek Durkheim (2012: 212.), de hasonlóképpen központi szerepet tulajdonított nekik a vallási közösségekben. Megfogalmazásában a tömegek előtt felszólaló szónokot egy „magánál is nagyobb morális erő” vagy a „szónoki ihletettség démona” szállja meg, amely a közönség érzelmeiből táplálkozik, de amelyet maga is táplál beszédével. Az így felerősített és felnagyított érzelmek a vezető és követői kapcsolatában visszhangoznak azt eredményezve, hogy a hétköznapi egyénből egy olyan személy válik, akiben megtestesül a közösség. Leegyszerűsítve: a vezető a csoport fókuszpontjává válik. Durkheim (1969) egy későbbi elmélete a modern „ember-

kultuszról” magyarázatot adhat arra, hogyan emelkedhet hatalomra egy egyén a vallásos buzgalom kiváltásával. Az ő értelmezésében a modern demokráciákban az egyének kultikus státuszra tesznek szert, amely azon az ígéreten alapul, hogy a világi megváltás nemcsak lehetséges, hanem kívánatos is. Ez azt jelenti, hogy a szakrális hatalom internalizálódik az egyénben. Ennek következtében a rituálék sajátos regulatív funkciót töltenek be, tesztelve az egyének morális tisztaságát, elkötelezettségét és képességeit, illetve számtalan szimbólumot, mítoszt mobilizálnak, és lehetőséget adnak arra, hogy a vezető személyében ezek összekapcsolódjanak. A durkheimi értelmezés szerint mivel minden ember egyformán hozzáférhet ehhez a szakrális hatalomhoz, azok emelkednek ki vezetőként, akik a rituálékon keresztül hitelesen tudják bizonyítani morális tisztaságukat és képességeiket (Westley, 1978: 138.). Tehát a politikai rituálékon (választások és nyilvános események alkalmával) kell bizonyítaniuk képességeiket, hogy politikai tekintélyt szerezzenek, amelyek szimbólumokat és mítoszokat kapcsolnak a politikai szereplőkhöz.

Mindeddig amellet érveltünk, hogy a karizma weberi felfogása közelebb áll az önkéntesen adományozott tekintélyhez, mint a kényszeren alapuló totalitárius személyi kultuszhoz. Viszont maga Weber (1978: 242.) is felismerte, hogy a karizma tiszta formájában mindig törékeny, mert a követők állandó megerősítésétől függ. Más szóval: a karizma adománya könnyen elvész, ha a vezetők nem szolgálják híveik érdekeit és nem bizonyítják isteni, mágikus vagy hősies erejüket. A politikai szekták számára a karizmatikus erények pusztá demonstrálása nem elegendő, hiszen stabilizálni, intézményesíteni és rutinizálni kívánja az erős elköteleződést a vezető felé. A karizmatikus tekintélyt előállítják a propagandisztikus médiareprezentáció révén és nyilvános események, rituálék során (Glassman 1975; Márquez 2018, 2022; Strong–Killingsworth 2011; Weber 1978: 400. és 1139.). Viszont a karizma fel- és elismerését nem lehet kikényszeríteni: a vezető nem kötelezhet másokat az engedelmeskedésre, mert az aláásná a tekintélyét (Weber 1978: 1146–1156.), és nem is képes teljes mértékben kontrollálni nyilvános megjelenését (Green, 2010: 13–14.), legalább is a saját környezetén kívüli percepciókat illetően.

A magyar történelem leírható különböző személyi kultuszok láncolataként, amelynek utolsó láncszeme mind ez idáig Orbán Viktor (Apor, 2021). Egy antropológiai vizsgálat Orbán támogatóival készített interjúk és a hivatalos honlapjának fórumjáról 2002 és 2008 között összegyűjtött hozzászólások elemzése révén kimutatta, hogy a csodálat és a szeretet hogyan változtatta a magyar vezetőt egyszerű, hétköznapi emberből államférfivá (Povedák, 2011). Ehhez később hozzájárultak azok az általa formált válsághelyzetek, amelyekben erős vezetőként léphetett fel (válságok: Körösenyi és mtsai., 2016; morális pánikok: Metz, 2022). De hasonlóképp látványos az a törekvés, amellyel a korábban kialakított benyomásokat konzerválni és kontrollálni kívánja.

Orbán imázsának megkonstruálása kétségkívül arra irányult, hogy megerősítse az organikus kialakult benyomásokat. A „nép egyszerű gyermeké”-nek és a mindenható, tévedhetetlen, legyőzhetetlen államférfinak a mítoszát egyfajta brikolázsként (Lévi-Strauss, 1966) szelektíven építették fel, számtalan (olykor egymásnak ellentmondó) szimbólumot és a közösség számára már ismert mítoszt mozgósítva. A miniszterelnök közösségimédia-stratégiája is ezt a karizmaépítést mutatja a magánember és az államférfi képét egyszerre erősítve, amelyek a „magyarság” szimbolikus reprezentációjában sűrűsödnek össze (Sonnevend–Kövesdi, 2023).

Orbán Viktor online reprezentációja,* de még leglojálisabb követői is építik azt a vezetői mítoszt, amelynek egyik központi eleme Dávid és Góliát küzdelme. A narratíva szerint vidéki, szegény legényként volt bátorsága kiállni olyan óriások ellen, mint a budapesti liberális értelmiség, a Szovjetunió, a hazai és nemzetközi baloldali, globalista elit vagy az Európai Unió (G. Fodor, 2021; Gibelin, 2022; Hidvégi, 2023; Janke, 2013). Különösen érdekes ebből a szempontból G. Fodor 2024-ben megjelent kötete, amely Orbán eredetmítoszát és fejlődéstörténetét az 1980-as évek közepétől kezdve, Soros Györggyel vélt, 2015-ig „rejtett”, a történelem által nem jegyzett küzdelme felől építi fel. Visszatekintve a szerző minden pártpolitikai és ideológiai konfliktust, a nemzetközi kapcsolatok alakulását, a különböző válságokat, de még a legnagyobb politikai döntések meghozatalát, mint például az alkotmányozást is a Sorossal vívott adáz szuverenitásharc egy-egy stációjának írja le. Ezzel lényegében a 2015 és 2024 között kialakított kormányzati narratívát vetíti rá vagy magyarázza bele a múlt történéseibe és anekdotáiba. G. Fodor szerint lényegében a világ minden jelenlegi politikai konfliktusa, legyen szó a migrációról, a gendersről vagy éppen a demokráciáról, leírható a kettejük párharcaként. Természetesen minden, ami rossz, mint például a nyugati liberális világmagyarázat, az Sorostól ered (G. Fodor, 2024: 188.), amíg Orbán már-már szentként testesíti meg azt, amit jónak és természetesnek azonosít a szerző. Úgy fogalmaz, hogy „[m] etafizikai, vagy még inkább teológiai értelemben olyan ez, mint az angyal és az ördög, a teremtés rendjét védő és a teremtés rendjét felforgató erők küzdelme” (G. Fodor, 2024: 84.).

Az online reprezentáció során és hívei körében (Janke, 2013; Hidvégi, 2023) további szerepek engednek betekintést a vezető vélt személyiségébe és hétköznapijaiba. Rendszerint kiemelt jelentőséget kap a labdarúgás szeretete és a sportember imázsa vagy a családjáról és közösségéről gondoskodó apafigura.

* Különösen érdekes az első CPAC-re készült, mára elérhetetlen angol nyelvű honlap, a prime-minister.hu, amely leegyszerűsítő módon, de látványosan bemutatja azt, hogy miként kell látni a miniszterelnököt. A weboldal végig vezeti a látogatót a miniszterelnök sikeres és hősiess államférfivá válásának útján, kiemelve azokat a pillanatokat, amelyek kihívást jelentettek számára: szabadságharcosként a kommunista diktatúrával, ellenzéki és pártvezetőként a szocialistákkal, miniszterelnökként a baloldali által táplált politikai, gazdasági és morális válságokkal szemben határozta meg Orbánt és politikáját.

Mindemellett a miniszterelnököt a hit embereként is megjelenítik, amely az orbáni mítosz egy másik központi eleme. Orbán követői számára kulcsfontosságú, hogy a kereszténység és a nemzeti jobboldal irányába való megtérése minden kétséget kizáróan őszinte volt (Janke, 2013: 153.; Gibelin, 2022: 77.; Hidvégi, 2023: 138–139.), amelyet újabban kiegészítik az „ördög” (Soros) általi megkísértés elemei (G. Fodor, 2024: 64–66.).

A kormánypárti véleményvezérek (Janke, 2013; G. Fodor, 2021; 2024; Gibelin, 2022; Hidvégi, 2023) által kiadott könyvekben megjelenő Orbán-kép útmutatóként szolgálhat a közösség számára, hogy miként lássák a vezetőt, hogyan viszonyuljanak hozzá, vagy hogyan fejezzék ki lojalitásukat a vezető iránt. A miniszterelnök egyik legnagyobb tisztelője a következőképpen jellemzi vezetőjét a párt alapítványa által kiadott könyvben: „Ha Orbán győzni akarását, a hátrányok leküzdéséhez szükséges elemi erejét, izmos fizikumát, gyors reakcióit, borotvaéles eszét és intelligenciáját az iránta való szeretet szempontjából értelmezem, akkor a karizmatikus államférfit látom benne” (Hidvégi, 2023: 35.). A dicséret és a hízélgés itt nem áll meg. A követői (Janke, 2013; G. Fodor, 2021; 2024; Gibelin, 2022; Hidvégi, 2023) számtalan pozitív tulajdonsággal és megnevezéssel ruházták már fel. S bár a leírások gyakran ellentmondásosak és kétértelműek, a szerzők visszhangozzák azt a csodálatot, amelyet a rezsim a vezető iránt szeretne hangsúlyozni. Sőt, a politikai készségekre vonatkozó leírásokkal még a legkritikusabb szemlélők is egyetértenek (ld. Bottoni, 2023). Egy nemrégiben készült empirikus tanulmány (Metz–Plesz, 2023) pedig kimutatta, hogy a Fidesz és az ellenzéki szavazók egyaránt tisztában vannak Orbán karizmatikus tulajdonságaival.

MÁSODIK DIMENZIÓ: A SZEKTA-SZERŰ KÖZÖSSÉG

Weber (1985) a politikai szektákat a bevett egyházakkal szemben határozta meg. A fő különbségek a szervezeti struktúra és a tagság jellegében rejlenek. Míg a hagyományos egyházakban a tagságot születés útján szerzik meg, de az mindenki számára nyitva áll, addig a szekták önkéntesek, de exkluzívak, azaz csak a hit tekintetében beavatott, elkötelezett és lojális személyek lehetnek tagok. A szektás csoportdinamikának három fő jellemzője van.

Az *első jellemző* arra a mozzanatra hívja fel a figyelmet, amikor a szekta létrejön és szembefordul azzal a hit- és értéközösséggel, ahová korábban tartozott. Weber (1985: 10) kiemelte, hogy „egyedül a szektáknak sikerült a pozitív vallásosság és a politikai radikalizmus kombinációja”. Kortársra, Troeltsch (1931) még tovább ment, és rámutatott, hogy a szekták mindig egy *skizmából* alakulnak ki. Ezek a csoportok hitükben és rítusaikban tiltakoznak mindazok ellen, akikről úgy tartják, hogy nem tisztelik vagy elárulták értékeiket. Ez a konflikt-

tus sokkal radikálisabbá és morális értelemben szigorúbbá teszi őket, mint azokat az egyházakat, amikből kiváltak.

Az Orbán-rezsim a tradicionális vallásokra és egyházakra támaszkodik, amikor kereszténydemokráciaként határozza meg magát. Ezek a közvetlen vallási elemek azonban csak szimbolikusak és gyakorlatilag alárendelődnek a patriotizmusnak (Nyirkos, 2023) és a populizmusnak (Lamour, 2022). Ennek magyarázatát abban találhatjuk meg, hogy az egyházak nem rendelkeznek meghatározó mobilizációs potenciállal, hiszen az állampolgárok többsége nem gyakorolja vagy csak egyénileg éli meg saját hitét (Bozóki és Ádám, 2016). Ennek megfelelően G. Fodor (2021; 2024) könyveit alapul véve a politikai szekta szakrális elemei a közösségben (Fidesz/nemzet) és a vezetőben koncentrálnak, amely egyszersmind együtt jár a külvilággal való éles szembenállással. A magyar kormány és támogatói számára a kereszténydemokrácia a nyugati liberális demokráciákkal szembeni skizma hordozójává vált (Nyirkos, 2023: 116.). Orbán Viktor 2014-ben illiberális államnak nevezte Magyarországot az uralkodó liberális kormányzati szemlélettel szemben (Orbán, 2014), később teljesen összemosta a kereszténydemokráciát az illiberális gondolattal, szembe állítva azt a multikulturalizmus, a migráció és szexuális kisebbségek támogatásával (Orbán, 2018). G. Fodor (2024: 180–181.) szerint ez önmagában szentségtörés, s azt, „aki szentségeket tör össze, kiátkozzák és megbélyegzik.”

A második jellemző a csoporttagság önkéntes jellege. Weber definíciója szerint a „szekta az egyének önkéntes közössége” (1985: 9.), amelynek tagjává pusztán vallásos kvalifikáció (a hit melletti elköteleződés) alapján lehet válni. Ezt az önkéntesség-kizárólagosság kettősségét demonstrálták Osztie Zoltán, katolikus lelkész szavai, aki 2022-ben a miniszterelnök tiszteletére tartott misét követően egy interjúban úgy fogalmazott: „aki nem csatlakozik a közösséghez, az kizárja magát a közösségből. Tehát nem mi zárjuk ki azokat, akik nem szavaznak a kormányra, hanem azok zárják ki magukat a közösségünkől, akik nem értenek velünk egyet” (Simor–Szilágyi, 2022).

Weber megkülönböztette a szekta látható „vallási elitjét” a sokkal nagyobb „láthatatlan egyháztól”. A politikai szektásodás folyamatában az elit az elkötelezett és lojális hívők egy kis belső köre (Weber, 1978: 1119.). Ők nemcsak megerősítik a vezető különleges státuszát, hanem karizmatikus ajándékban is részesülnek azáltal, hogy hozzáférnek egy rejtett tudáshoz. Karrierjük a szektában kizárólag a vezető iránti lojalitáson és a karizmatikus vízió iránti önkéntes elköteleződésen múlik.

Eközben a választópolgárok láthatatlan egyháza nem fér hozzá közvetlenül a „valódi” tudáshoz. A hívők távolról csodálják vezetőjüket, mindamelllett, hogy állandó érzelmi visszajelzést követelnek maguknak, ami megerősíti kötődésüket. A célzott politikai döntések és üzenetek „szeretetbomba”-ként (Singer–Lalich, 1995) működnek, bizonyítva, hogy a vezetők törődnek híveik jólétével és azt az érzést keltik bennük, hogy valóban különlegesek számukra.

Ebben az értelemben a társadalmi probléma megoldása vagy egy program hatékonysága csak másodlagos. Ráadásul a hétköznapi emberek könnyen elveszhetnek a politika világában (a szükséges információk és kompetenciák nélkül) azáltal, hogy eltávolodnak a valós élettapasztalataiktól (Pakulski–Körösényi, 2012: 43.). Ezért ki vannak éhezve a karizma hordozójától közvetlenül vagy a közösség felkent tagjaitól közvetve érkező szellemi útmutatásra, propagandára is.

Az elittel ellentétben számukra a politikai üdvösség nem igényel állandó politikai részvételt, csak a választások alkalmával történő időszakos lojalitásnyilvánítást vagy az ellenzéki politikáról való hallgatólagos lemondást. Ahogy Weber (1985: 9.) megjegyezte, a személyes elkötelezettséget nem lehet teljes mértékben ellenőrizni, hiszen csak Isten láthatja, hogy kik a szekták láthatatlan tagjai. A tagság láthatatlan természete erkölcsi küzdelmet indít el azon kérdések körül, hogy kik a közösség valódi tagjai, és kik a nép, nemzet vagy osztály ellenségei? A közösség határai elmosódnak, de a magas erkölcsi és ideológiai normák alapján a tagok biztosak az ezekre a kérdésekre adott válaszokban. Ennek eredményeképpen a politikai szekta szimbolikusan túlnyúlik saját fizikai határain („aki nincs ellenünk, velünk van”), ugyanakkor földrajzilag, nyelviileg és társadalmilag mégis szűkíti és megköti a nagyobb közösség határait („aki nincs velünk, az ellenünk van”). Ezért váltak a magyar kormány kritikussai (pl. baloldali és liberális értelmiségiek, politikusok, újságírók, választók és civil szervezetek) „árulókká” vagy „nemzetidegenekké”.

A *harmadik jellemző* a látható szekta vagy a politikai, gazdasági és kulturális elit szintjén jelentkező *kizárólagosság*, ahol csak a lojalitás hiteles demonstrálása biztosíthatja a gazdasági és politikai státuszt. Így az elköteleződés kifejezése központi dinamikává válhat a politikai szektákban. Márquez felhívja a figyelmet, hogy ezek a jelzések egyszerű hízlegéssé inflálódhatnak, „mivel jellemzően őszintétlenek és túlzók. Az uralkodóknak tehát jó okuk van arra, hogy ne bízzanak bennük. Ahhoz, hogy a lojalitás jelzése hiteles legyen, a hízlegésnek elég költségesnek kell lennie [...] [A]rra kell számítanunk, hogy amikor a hatalom erősen személyre szabott, és a párton belüli verseny a vezetés által kiosztott erőforrásokért éles, a hízlegés hajlamos még túlzottabbá és őszintétebbé válni, mivel az a tény, hogy mindenki más is hízeleg a vezetőnek, azt jelenti, hogy a »közönséges« dicséret leértékelődik” (2018: 264.).

Az Orbán-rezsim olyan környezetet teremtett, amelyben az öncélú ügybuzgalom és rajongás általános viselkedési mintává vált, mivel az elit tagjai versengenek a korlátozott erőforrásokért, és ezért megpróbálják egymást túllicitálni a hűség kifejezésében. Ezt jeleníti meg az az eset 2023-ban, amikor egy felújított csepeli gimnáziumban kikerült, majd nagyon hamar lekerült egy, a miniszterelnöktől származó idézet, amely a „Magyarság hétparancsolatát” foglalta magában. A csoportdinamika ilyen irányba persze nem véletlen. Már egy korai elemzés is rámutatott szakértői interjúk alapján, hogy Orbán

„[m]aga alárendel mindent és mindenkit. Feltétlen lojalitást vár el, és ki is tudja kényszeríteni” (Janke, 2013: 15.). Közvetlen követői százszázalékosan függenek a személyétől, sőt, gyakran konfliktust gerjeszt közöttük vagy épp versenyezteti őket, állandó mozgásban tartva maga körül mindenkit (Janke, 2013: 283–287.).

E dinamika természetét különösen jól szemléltetheti G. Fodor esete, aki feladta korábbi akadémiai és tudományos karrierjét, hogy aktívan szolgálja a politikai közösségét. Hűségének és hitének demonstrálását jeleníti meg „Az Orbán-szabály” című könyve, amelyben így fogalmazott: „A Fidesznek két fundamentuma van: »egy a zászló«, vagyis egység és Orbán Viktor, aki létrehozta, védi, őrzi és erősíti az egységet. Orbán a legfontosabb »struktúra«. [...] Ha vele minden rendben van és helyén van, a dolgok felfelé mennek, ha nem akkor lefelé. Ezért *ennek a struktúrának a védelme parancsoló kötelesség*, amely nélkülözhetetlen a sikerhez.” (G. Fodor, 2021: 336.).

Azonban ez a „szabálykönyv” túlmutat az egyszerű hűségeskün. Bár a szerző azt ígéri az olvasóknak, hogy valamilyen rejtett tudást szerezhetnek a könyvből, valójában nem a vezetőről, hanem az alapvető politikai meggyőződések megfogalmazásáról szól. A könyv középpontjában a kulcsfogalmak szótára áll, amelyet minden „igaz hívőnek” ismernie kell. Minden szabály Orbán politikájából származik, egyes pontok egyenesen a miniszterelnök beszédeiből vannak átvéve, mintha azok közvetlenül tőle származó tanítások volnának. A hűség kinyilvánítása koordináló funkcióval is rendelkezik (Márquez, 2018), ezért az elit hűségének demonstrációja döntő fontosságú, mivel ezek a jelzések határozzák meg a hívők számára, hogy mi az elfogadott gondolkodásmód és viselkedés a közösségben.

A kizárólagosság jelentősége tükröződik a kitagadás intézményében. A hűtlenség, amely megnyilvánulhat a vezetővel szemben álló ambíciókban, a nyílt kritika megfogalmazásában vagy a karizmatikus tekintély megkérdőjelezésében, nyilvános megtorlást von maga után. Ezek az egyének nemcsak társadalmi, politikai és gazdasági státuszukat veszítik el, de akár árulókká és politikai ellenfelekké is válhatnak a gazdasági elitből (Simicska Lajos), a kormányzatból (Ángyán József), a belső körökből (Magyar Péter), a szellemi háterszágából (Hegedűs Zsuzsa, Bod Péter Ákos, Pálinkás József), az influenszerek köréből (Tóth Bettina) kiválva. Különösen emblemikus Hegedűs Zsuzsa szociológus esete, aki hosszú ideig Orbán Viktor szociálpolitikai tanácsadója volt. Ő azonban 2022-ben lemondott posztjáról, miután a miniszterelnök Tusnádfürdőn provokatív beszédet mondott, amelyben a globális migrációt fajkeveredésként ábrázolta. Ráadásul Hegedűs ezt a beszédet rasszistának és nácinak nevezte. Orbán udvarias válaszában visszautasította ezt a kritikát, de a közösség ezt egyfajta árulásként értelmezte és ellentámadásba lendült. A fordulat néhány nappal később következett be, amikor a szociológus visszavonta lemondását, kritikáját és megbocsátásra talált.

HARMADIK DIMENZIÓ: A POLITIKAI RITUÁLÉK MONOPOLIZÁLÁSA

Márquez (2018: 276.) definícióját követve a rituálék vagy rítusok olyan gyakorlatok, amelyek során emberek egy csoportja úgy lép egymással kapcsolatba, hogy figyelmüket egy bizonyos tárgyra, szimbólumra vagy személyre összpontosítják. Olyan kollektív akciókhoz vagy nyilvános szereplésekhez társítjuk őket, mint a választások, tüntetések, felvonulások, megemlékezések, politikai konferenciák, sportesemények és zenei fesztiválok, illetve a médiában való nyilvános megszólalások (interjúk és beszédek). Ezek a rituálék mozgósíthatják a közösséget és érzelmeiket, de meg is újíthatják a politikai hitüket.

A szekták igyekeznek monopolizálni a csoportjuk legfontosabb rituáléit annak érdekében, hogy a kollektív figyelmet, érzelmeiket és erőfeszítéseket egy meghatározott irányba összpontosítsák. Durkheim modern emberkultusz-téziséből Westley (1978) azt a jóslatot fogalmazza meg a szektákra vonatkozóan, hogy a rítusok ugyan még mindig közösségteremtő erővel bírnak, de azok privatizálódnak, azaz: a kollektív cselekvést az egyéni belső tisztaság elérése (hitbéli meggyőződés és képességek tesztelése) határozza meg. Ezzel kiszolgáltatottabbakká válnak a vezetők irányába, akik már bizonyították morális tisztaságukat és képességeiket, de a rituálék újra és újra megerősítik azt. Ezek az alkalmak lehetővé teszik az emberek számára, hogy az általuk tapasztalt világból a karizmatikus vezetők által létrehozott világba lépjenek át.

A rituálék monopolizálása azonban nem jelenti azt, hogy a részvétel kötelező. Márquez (2022: 279.) amellet érvelt, hogy az önkéntes részvétel a karizma elismerése szempontjából sikeresebb rituálékhoz vezet. Ezek az események és kollektív élmények felerősítik a résztvevők érzelmeit, de fokozzák is a „konformitási motivációkat” azok körében, akik ugyan önkéntesen vesznek részt, de még nem kötődnek a vezetőhöz olyan erősen, mint mások. A politikai rituálékon való részvétel megerősíti tehát a követők elköteleződést az interakciók középpontjában álló vezető felé. Meindl és munkatársai (2004) egyfajta „fertőzésként” képelték el a karizmatikus elkötelezettség terjedését a közösségben. Értelmezésük szerint a karizmának közvetett hatása is van, amely a követőkön keresztül éri el az egyént. Vagyis az emberek a karizmatikus elkötelezettséget, mint a náthát, azoktól kapják el, akik már rendelkeznek vele. Egy nagy politikai rendezvényen vagy gyűlésen mások érzelmdús reakciói győzhetnek meg minket arról, hogy „az a fickó, aki fent a pódiumon elmondja azt a beszédet, tényleg karizmatikus lehet, ha ezek az emberek így viselkednek” (Meindl és mtsai., 2004: 1349). Más szóval a karizmatikus elkötelezettség hatással lehet azokra, akik ugyan nem tapasztalták még meg, de tanúi voltak annak, ahogyan mások megtapasztalták.

Az Orbán-rezsim erősen támaszkodott a kontrollált rituálékra a láthatatlan egyház mozgósítása érdekében. Talán a legemblematikusabb példa a rendsze-

res békemenetek, amelyeket a párt politikai veteránjainak egy kis csoportja, a Civil Összefogás Fórum jellemzően közvetlenül a választások előtt és a nemzeti ünnepeken rendez meg (Metz, 2015). A fő üzenet változhat, de a koreográfia állandó: egyszerű támogatók, kormánypárti értelmiségiek, hírességek és magas rangú politikusok sétálnak, hogy meghallgassák a vezető beszédét. A fizikai mozgás segíti a résztvevőket abban, hogy a különböző állami, nemzeti, közvetlen vallási és pártjelképek révén áldozatkészséget és közös identitást érezzenek és fejezzenek ki. Ezek a rituálék segítenek Orbánnak elmosni a határokat a különböző szerepek (a nemzet vezetője és a párt vezetője) és kategóriák (a nemzet és a Fidesz) között. A 2022-es választásokat követően a nemzeti ünnepeken és kampányrendezvényeken egyre jellemzőbbé vált, hogy Orbán zárt, előzetes regisztrációhoz kötött rendezvényeken, csak saját párttársai és aktivistái előtt tartott beszédeket. Így ez a válogatott közönség abban az illúzióban osztozhatott, hogy kiválasztottak és egy olyan rejtett tudáshoz férnek hozzá, amihez más nem.

Másfajta rituálék is azonosíthatunk, amikor a karizmatikus kinyilatkoztatás és a próféciák kerülnek a középpontba, meghatározva, hogy mi a hitük fő fókusza egy adott időszakban. Erre tökéletes példa a miniszterelnök heti rendszerességgel adott interjúja az állami rádióban, a Bálványosi Nyári Szabadegyetemen és Diáktáborban (Tusványoson), a párt éves kötcsei zártkörű találkozásán vagy más, a párt és a kormány által szervezett exkluzív rendezvényeken (pl. évértékelők, Fidesz-kongresszus) rendszeresen elhangzó ideologikus, jövőbe látó, „világmegváltó” beszédei. Ezt a célt szolgálhatják a kormánypárti szervezetek által megrendezett országos és nemzetközi konferenciák is, amelyeken az elit (hasonló gondolkodású szakértők, gondolkodók és politikusok) a magyar vezető narratíváját visszhangozzák, vagy a külvilágot ennek megfelelően értelmezik (pl. Conservative Political Action Conference Hungary). Egyes fesztiválok szintén politikai jelentőséggel bírnak, mint például a Transzít Fesztivál, a Tusványos Fesztivál vagy a Mathias Corvinus Collegium (MCC) Fesztivál, amelyek politikai programokat (pl. kerekasztal-beszélgetéseket és előadásokat) vegyítenek könnyed szórakozással (pl. koncertekkel).

NEGYEDIK DIMENZIÓ: A HITRENDSZER KONTROLLÁLÁSA

A durkheimi értelmezésben a modern szektákban az egyének erkölcsi „tisztaságának” fenntartása válik az elsődleges feladatává (Westley, 1978: 139.), amely nem azonosítható az „agymosással” vagy „agykontrollal” (Singer–Lalich, 1995; Lifton, 2004). Ezek a fogalmak igen népszerűek az új vallási mozgalmakkal és a totalitárius politikai rezsimekkel foglalkozó szakirodalomban, de minden empirikus bizonyítást nélkülöznek (Lewis, 2016). A politikai szekták célja elsősorban (1) saját hitük terjesztése a propaganda alkalmazásával, és (2) azon

információk kiszűrése, amelyek alááshatják a közösség saját társadalmi valóságát alkotó alapvető meggyőződéseit.

A politikai szekták komoly erőfeszítéseket tesznek (1) saját hitrendszerük szisztematikus terjesztésére, amelynek célja az emberek cselekedeteinek és meggyőződéseinek egy adott irányba történő befolyásolása. Ilyen értelemben visszatérünk a propaganda teológiai értelmezéséhez (Márquez, 2017). Nem radikálisan gyors „tudatmódosításról” van tehát szó, hanem egyfajta intellektuális és érzelmi iránymutatásról. Elsősorban olyan szimbólumokat és narratívákat mozgósítást, amelyek rezonálnak a közönség már meglévő, sokszor mélyen szunnyadó hiedelmeivel (Márquez, 2017: 668.). A propaganda valódi természete közvetett hatásaiban és koordináló funkciójában mutatkozik meg (Márquez, 2017 és 2018), amely segít beindítani olyan egyéni kognitív folyamatokat, mint az úgynevezett előzetes attitűdhatás, a szelektív észlelés, valamint a megerősítési és ellenkezési torzítás, amelyek elősegítik az önmeggyőzést, azaz a pártos identitás által motivált gondolkodást (Bolsen és mtsai., 2014; Janky, 2020).

A politikai szekták ugyancsak igyekeznek meghatározni, hogy az (2) információk milyen módon jelenjenek meg és fogyasszák híveik, diszkreditálva azokat a hangokat, híreket és információkat, amelyek nem tőlük függenek. A politikai kommunikációt kutatók ezt általában visszhangkamraként írják le (Gálik, 2020; Nguyen, 2020). A visszhangkamrát tudatosan kialakított episztemikus közösségként írhatjuk le, „*amely jelentős bizalmi különbséget teremt a tagok és a nem tagok között*” azáltal, hogy az utóbbiakat diszkreditálják és kizárják, míg a tagok hitelességét felerősítik. Ilyen értelemben a „*tagság előfeltétele az általános egyetértés bizonyos alapvető meggyőzésekben*” (Nguyen, 2020: 146.).

A modern politikai szekták erősítik ugyan a külvilággal való szembenállást, de nem szigetelik el teljesen az egyént más információforrásoktól, ahogy ez jó néhány új vallási mozgalomnál tapasztalható. Megtanítják őket azonban arra, hogyan kezeljék az ellentmondásos információkat: a politikai szekták tagjai hozzáférnek a számukra szükséges információkhoz, de azokat a meggyőződésük episztemikus szűrőjén keresztül értelmezik. A visszhangkamrák létrehozása részben önmagát erősítő folyamat, mivel a hívők önvédelemből vagy önmege erősítés céljából olyan információkat keresnek, amelyek igazolják és támogatják meglévő világképüket, miközben ellenállnak az ellentmondó híreknek, vagy elkerülik azokat. Az emberek megtanulják, hogy csak azokban a hírforrásokban bízzanak, amelyek lojálisak a közösségükhöz és vezetőikhez.

A magyar eset tapasztalata is ebbe az irányba mutat. A magyar kormány 2010 óta a tulajdonosi struktúrát tekintve egyre nagyobb dominanciát alakított ki a média felett, az adminisztratív és pénzügyi erőforrások, valamint az információforrások kontrollálásával (Bajomi-Lázár, 2020). Ez a médiadominancia, amely egy teljesen elszigetelt visszhangkamrát feltételezne, azonban

megkérdőjelezhető, ha a hírfogyasztást nézzük (Kis–Szabó, 2019). Empirikus kutatások azt sugallják, hogy a politikai hovatartozás meghatározó lehet a hírforrás-választás és a hírfogyasztás szempontjából, de ez nem tekinthető általánosnak (Janky és mtsai., 2019; Gálik, 2020). Janky és kollégái (2019) online felmérésükben arra a következtetésre jutottak, hogy jelentős azok száma, akik előzetes pártpreferenciáik szerint tájékozódnak, de többen vannak azok, akik vegyesen fogyasztják a híreket. Egy frissebb kutatás is hasonló képet mutat. Polyák és munkatársai (2022) kérdőíves vizsgálata feltárta, hogy bár vannak olyanok, akik egy-egy visszhangkamrában ragadtak, a megkérdezettek többsége nem ott, vagy nem csak onnan szerzi az információit a világról. Még érdekesebb képet mutat egy másik kutatás, amely bizonyos hírportálok Facebook-oldalán megjelenő, konkrét üggyel kapcsolatos hírekre érkező kommenteket vetett alá tartalomelemzésnek. Ebből kiderült, hogy a felhasználók egyharmada átjárt a másik térfelé vitázni (Babarczy, 2018), amely nemhogy nem bizonytalanította el, de megerősítette preferenciáikat (ellenkezési torzítás) (Gálik, 2020: 20.).

Ezek az eredmények a magyar politikai nyilvánosság egy másik fontos szegmensére mutatnak rá: a média szürke zónájára. Ide olyan médiumokat (pl. az Index.hu-t, az ATV-t és a 168 óra hetilapot) sorolhatjuk, amelyek tartalmukat tekintve nem teljesen kormánypártiak, de tulajdonosi hátterük miatt erős politikai függőségi viszonyok feltételezhetők mögöttük. A már idézett Polyák és munkatársai (2022) által készített kutatás különös figyelmet fordított erre, amellyel érvelve, hogy hangsúlyos, de rejtett befolyásolási potenciállal rendelkezhetnek. Janky (2020) kutatássorozata viszont tompítja ennek a feltételezésnek az élet. Eredményeiből az olvasható ki, hogy a magyar választók egy jelentős része immunissá válik a racionális érvekre vagy keretezésre, ha az adott ügy kellő politikai figyelmet kap. A politikailag elkötelezett szavazók az egyes ügyeket pártos identitásuk alapján értelmezik és indokolják meg, hogy miért internalizálják politikai közösségük álláspontját. Így nem okozhat gondot az ellentétes tényekkel vagy érvekkel való találkozás sem, tehát a hírfogyasztás drasztikus elválása nélkül is tapasztalható a politikai és társadalmi valóság polarizált értelmezése. Ha a vezetők és a közösség iránti bizalom, valamint a közös identitás elég erős, akkor az ellentmondó üzenetek közötti konfliktus eltűnik az új információk internalizálásával és a hiedelmekhez való igazításával.

Ilyen értelemben a különböző politikai narratívák gyakran ütközhetnek az egyéni tapasztalatokkal és elképzelésekkel. Festinger és munkatársai (1956) éppen egy UFO-szekta sikertelen próféciaín keresztül ismerte fel, hogy az emberek hogyan küzdenek meg a kognitív disszonanciával, és igyekeznek összehangolni hiedelmeiket és tapasztalataikat a „valóságról”. A politikai szekták a propagandát arra használják fel, hogy ezeket az ellentmondásokat vagy konfliktusokat feloldják. A cél tehát egy olyan állapot fenntartása, amelyben az emberek intellektuális iránymutatás mellett, de egyedül is túl tudnak len-

dülni ezeken a konfliktusokon. Ha a vezetők és a közösség iránti bizalom, valamint a közös identitás elég erős, akkor az ellentmondó üzenetek közötti konfliktus eltűnik az új információk internalizálásával és a hiedelmekhez való igazításával. A propaganda tehát arra szolgál, hogy e folyamatot kedvező irányba terelje, így a hívők könnyen kizárhatják az ellentétes információkat azáltal, hogy saját, korábban rögzült politikai preferenciáik és attitűdjeik alapján szelektíven érzékelik a valóságot (szelektív észlelés torzítása). Az előzetes (és a propaganda által támogatott) attitűdjeik olyan hatással is járhatnak, hogy az emberek a hitüket támogató érveket erősebbnek érzékelik, mint az azzal ellentmondókat (előzetes attitűdhatás). Megfordítva: megkérdőjelezzik az ellentétes információk igazságtartalmát vagy azok forrásának megbízhatóságát.

Az ellentmondások feloldásában segídezhetnek a folyamatos médiakampányok, de ami ennél is célravezetőbb, ha a szekta tagjai olyan általuk megbízhatónak tartott személyekre támaszkodhatnak, akiknek ideológiai képzettségéhez és csoporthoz való hűségéhez nem férhet kétség. Ez a személy elsősorban maga a politikai szekta vezetője. Orbán Viktor nyilvános szerepléseivel (pl. rendszeres rádióinterjúi) vagy a nemzeti konzultációhoz csatolt leveleivel képes állandó iránymutatást adni híveinek, de különösen érdekes szerepet játszanak ebben a kormánypárti véleményvezérek is. Például ahogy a felmerülő korrupciós vádakot igyekeznek elhárítani, amit Láncki András „nemzeti elit építéseként” (Czirják, 2015) vagy Hidvégi (2023: 230–235.) szakmai munkáért, csoporttagságért és hűségért járó hálaként írt le. Az utóbbi szerző sokatmondóan írja le azt, ahogy az emberek feloldják a kognitív diszonzanciát ezzel kapcsolatban: „[a]z a körülmény, hogy az embereket nem zavarja a miniszterelnök családjának anyagi sikere, azt bizonyítja, hogy őszintén szeretik. Ez a szeretet az emberekben felépülő hit alapja kincs, amiért Orbán egész életében dolgozott.” (Hidvégi, 2023: 235.).

A támogatásként szolgáló véleményvezérek és politikusok könnyen elérhetőeknek kell lenniük, hogy a tagok véletlenül se inogjanak meg a meggyőzésükben. Egy 2022-es online választási kampányról készült átfogó tanulmány (Bene–Farkas, 2022) rámutatott, hogy a magyar kormány mennyi energiát és erőforrást fordít a politikusok és véleményvezérek online jelenlétének erősítésére (tanulva az ellenzék 2019-es önkormányzati választásokon elért sikereiből). De nem elég ott lenni a választók számára, amikor kétségek gyöttrik őket, a megfelelő személynek is ott kell lennie. A kormánypárti véleményvezérek által bemutatott narratíva ugyanaz, azonban a stílusban jelentős különbségek vannak. A kormány által közvetve létrehozott és finanszírozott Megafon Központ olyan befolyásolókat képez ki, illetve támogat anyagilag és technikailag, akik ugyanazt a narratívát hangsúlyozzák, de különböző stílusban.

KONKLÚZIÓ

Nem könnyű lefejtetni a szektásodás fogalmának pejoratív tartalmát, és meglátni a mögöttes társadalmi és politikai dinamikákat. A tanulmányunk viszont pont erre tett kísérletet, azzal a célkitűzéssel, hogy ezt a folyamatot feltárjuk és megértsük a magyar eseten keresztül. Weber politikai szektákról szóló gondolataira és Durkheim a modern társadalmak kultuszaira vonatkozó elméleteire építkezve részletesen elemeztük a folyamat legfőbb dimenziót. A következő négy alapvető elemet azonosítottuk a szektásodásban: a mesterségesen kialakított karizmát, a kizárólagos, de önkéntes közösséget, a monopolizált politikai rituálékát és a kontrollált hitrendszert. Ezek az elemek hozzájárulnak a politikai közösség polarizálódásához és a folyamat centrumában lévő politikai vezető kiemelkedéséhez.

A magyar tapasztalatok különösen jól szemléltetik, hogyan működik a szektásodás a gyakorlatban. Orbán Viktor karizmáját mesterségesen alakítják és nagyítják fel saját hívei, míg a Fidesz kizárólagos, de önkéntes közösséget alakított ki a látható elitet és láthatatlan szavazók körét bevonva. A politikai rituálékát, mint például a nemzeti ünnepeket, a kampány eseményeket, a politikai konferenciákat és fesztiválokat azzal a céllal használják fel, hogy erősítsék a vezető és a közösség közötti kapcsolatot. A kontrollált hitrendszer egyszerre támaszkodik a felülről irányított propagandára és az így kialakított visszhangkamrákra, amelyek megszűrik a közösség számára illegitimnek tekintett információkat. Úgy igyekeznek formálni a közvéleményt, hogy az egyének könnyen fel tudják oldani az esetleges ellentmondásokat a szekta politikai üzenetei és a tapasztalataik között.

Összességképpen elmondható, hogy a politikai szektásodás egy olyan folyamat, amely alapvetően átalakítja a politikai közösségek működését a demokráciákban. A magyar eset tanulságai rámutatnak arra, hogy a szektásodás felismerése és elemzése elengedhetetlen a modern demokráciákban tapasztalható tendenciák, mint a perszonalizált, polarizált, populista és post-truth politika megértéséhez. Bízunk benne, hogy tanulmányunk hozzájárul a politikai szektásodásról folyó további kutatásokhoz, mobilizálva és egyszerűsített összekapcsolva a politikatudományban jelenleg még elszórt elméleti tanulmányokat és empirikus eredményeket.

IRODALOM

- Apor, Balázs (2021): From Heroic Lion to Streetfighter: Historical Legacies and the Leader Cult in Twentieth-Century Hungary. In: Ryan James és Grant Susan (eds.): *Revisioning Stalin and Stalinism*. London, Bloomsbury Academic
- Babarczy Eszter (2018): Őcsény a Facebookon: a viták tartalomelemzése. *Médiakutató*, Vol. 19, No. 1, 67–75.
- Bajomi-Lázár Péter (2020): *A patrónusi-kliensi médiarendszer: Magyarország 2010–2018*. Budapest, Napvilág.
- Bajomi-Lázár, Péter (2021): Echo Chamber Journalism: Migration Reporting in Hungary. In: Lada Trifonova Price–Karen Sanders–Wendy N. Wyatt (eds.): *The Routledge Companion to Journalism Ethics*. London, Routledge. 263–272.
- Bauman, Zygmunt (2007): *Liquid times: living in an age of uncertainty*. Cambridge, Polity Press.
- Bene Márton–Farkas Xénia (2022): Ki mint vet, úgy arat? A 2022-es választási kampány a közösségi médiában. *Századvég*, Vol. 2, No. 2, 131–160.
- Bolsen, Toby–James N. Druckman–Fay Lomax Cook (2014): The Influence of Partisan Motivated Reasoning on Public Opinion. *Political Behavior*, Vol. 36, No. 2, 235–62. <https://doi.org/10.1007/s11109-013-9238-0>.
- Bottoni, Stefano (2023): *A hatalom megszállottja – Orbán Viktor Magyarországa*. Budapest, Magyar Hang Könyvek.
- Bozóki, András–Ádám Zoltán (2016): State and Faith: Right-wing Populism and Nationalized Religion in Hungary. *Intersections*, Vol. 2, No. 1, 98–122. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v2i1.143>.
- Burton, Tara Isabella (2020): *Strange Rites: New Religions for a Godless World*. First edition. New York, PublicAffairs.
- Czirják Imre (2015): Láncki András: Viccpartok színvonalán áll az ellenzék. *Magyar Idők*, 2015. 12. 21. <https://www.magyaridok.hu/belfold/lanczi-andras-vicepartok-szinvonalan-all-az-ellenzek-243952/> (letöltve: 2023. 7. 19.).
- Dawson, Lorne L. (2009): Church-sect-cult: Constructing Typologies of Religious Groups. *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion*. Oxford, OUP.
- Dawson, Lorne L. (1997): Creating 'cult' typologies: Some strategic considerations. *Journal of Contemporary Religion*, Vol. 12, No. 3, 363–81. <https://doi.org/10.1080/13537909708580811>.
- Durkheim, Émile (1969): Individualism and the Intellectuals. *Political Studies*, Vol. 17, No. 1, 14–30.
- Durkheim, Émile (2012): *The Elementary Forms of the Religious Life*. New York, Dover Publications.
- Festinger, Leon–Henry Riecken–Stanley Schachter (1956): *When Prophecy Fails. A Social and Psychological Study of a Modern Group That Predicted the Destruction of the World*. Minneapolis, UMP.
- Finkel, Eli J. et al. (2020): Political Sectarianism in America. *Science*, Vol. 370, No. 6516, 533–536. <https://doi.org/10.1126/science.abe1715>.
- G. Fodor Gábor (2021): *Az Orbán-szabály: tíz fejezet az Orbán-korszak első tíz évéről*. Budapest, KKETTK Alapítvány.
- G. Fodor Gábor (2024): *Orbán Kontra Soros*. Budapest, KKETTK Alapítvány.
- Gálík Mihály (2020): Visszhangkamrák és szűrőbuborékok: a hírfogyasztásról szóló vita a digitális hálózati média-ökoszisztéma világában. *Médiakutató*, Vol. 21, No. 1, 27–35.

- Gentile, Emilio (2006): *Politics as Religion*. Princeton, PUP.
- Gibelin, Thibaud (2022): *Orbán Viktor győzelemre játszik*. Budapest, MCC Press.
- Glassman, Ronald (1975): Legitimacy and Manufactured Charisma. *Social Research*, Vol. 42, No. 4, 615–636.
- Green, Jeffrey E. (2010): *The eyes of the people: democracy in an age of spectatorship*. Oxford, New York, OUP.
- Hassan, Steven (2020): *The Cult of Trump: A Leading Cult Expert Explains How the President Uses Mind Control*. Illustrated edition. New York, Free Press.
- Hidvégi Áron Arnold (2023): *Az orbáni észjárás – Nem négyévente, naponta*. Budapest, SZPMA.
- Janke, Igor (2013): *Hajrá, Magyarok! az Orbán Viktor-sztori egy lengyel újságíró szemével*. Magyarország, Rézbong Kiadó.
- Janky Béla (2020): Elit diskurzus, politikai identitás és polarizáció Magyarországon. In: Kolosi, Tamás (eds.): *Társadalmi Riport 2020*. Budapest, Társi. 462–477.
- Janky Béla–Kmetty Zoltán–Szabó Gabriella (2019): Mondd kire figyelsz, megmondom mit gondolsz! Politikai tájékozódás és véleményformálás a sokcsatornás kommunikáció korában. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 28, No. 2, 7–33. <https://doi:10.30718/POLTUD.HU.2019.2.7>.
- Koehrsen, Jens–Julia Blanc–Fabian Huber (2022): How “Green” Can Religions Be? Tensions about Religious Environmentalism. *Zeitschrift für Religion, Gesellschaft und Politik*, Vol. 6, No. 1, 43–64. <https://doi:10.1007/s41682-021-00070-4>.
- Körösesényi, András–Illés Gábor–Gyulai Attila (2020): *The Orbán Regime: Plebiscitary Leader Democracy in the Making*. London, Routledge.
- Körösesényi, András–Illés Gábor–Metz Rudolf (2016): Contingency and Political Action: The Role of Leadership in Endogenously Created Crises. *Politics and Governance*, Vol. 4, No. 2, 91–103. <https://doi:10.17645/pag.v4i2.530>.
- Lalich, Janja (2004): *Bounded Choice: True Believers and Charismatic Cults*. California, UCP.
- Lamour, Christian (2022): Orbán Urbi et Orbi: Christianity as a Nodal Point of Radical-Right Populism. *Politics and Religion*, Vol. 15, No. 2, 317–343. <https://doi:10.1017/S1755048321000134>.
- Lévi-Strauss, Claude (1966): *The Savage Mind*. London, Weidenfeld and Nicolson.
- Lewis, James R. (2016): Brainwashing and “Cultic Mind Control”. In: James R. Lewis–Inga Tøllefsen (eds.): *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, Oxford University Press, 174–185.
- Lifton, Robert Jay (2004): *Thought Reform and the Psychology of Totalism: A Study of „Brainwashing” in China*. Chapel Hill, UNCP.
- Lifton, Robert Jay (2019): *Losing Reality: On Cults, Cultism, and the Mindset of Political and Religious Zealotry*. New York, The New Press.
- Lilleker, Darren G.–Mirjam Liefbroer (2018): Searching for Something to Believe in: Voter Uncertainty in a Post-Truth Environment. *International Journal of Media & Cultural Politics*, 14 (3): 351–366. https://doi:10.1386/macp.14.3.351_1.
- Loader, Colin–Alexander, Jeffrey C. (1985): Max Weber on Churches and Sects in North America: An Alternative Path toward Rationalization. *Sociological Theory*, Vol. 3, No. 1, <https://doi:10.2307/202165>.
- Márquez, Xavier (2017): Propaganda. In: Fathali M. Moghaddam (eds.): *The SAGE Encyclopedia of Political Behavior*. Thousand Oaks, California, SAGE. 666–669.

- Márquez, Xavier (2018): Two Models of Political Leader Cults: Propaganda and Ritual. *Politics, Religion & Ideology*, Vol. 19, No. 3, 265–284. <https://doi:10.1080/21567689.2018.1510392>.
- Márquez, Xavier (2022): Charisma and Authority. In: Eva Giloi–Martin Kohlrausch–Heikki Lempa–Heidi Mehrkens–Philipp Nielsen–Kevin Rogan (eds.): *Staging Authority*. De Gruyter, 27–50.
- Meindl, James R.–Pastor, Juan Carlos–Mayo, Margita (2004): Romance of leadership. In: George R. Goethals–Georgia Jones Sorenson–James MacGregor Burns (eds.): *Encyclopedia of leadership*. Thousand Oaks, California: Sage Publications. 1347–1351.
- Metz, Rudolf (2015): Movement Entrepreneurship of an Incumbent Party. The Story of the Hungarian Incumbent Party Fidesz and the Civil Cooperation Forum. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, Vol. 1, No. 3, 81–100. <https://doi:10.17356/ieejsp.v1i3.41>.
- Metz Rudolf (2022): Népi hős vagy népi ördög? Érzelemgeneráló populista repertoár Orbán Viktor politikájában. *socio.hu*, Vol. 12, No. 2, 41–65. <https://doi:10.18030/socio.hu.2022.2.41>.
- Metz, Rudolf–Plesz, Bendegúz (2023): An Insatiable Hunger for Charisma? A Follower-Centric Analysis of Populism and Charismatic Leadership. *Leadership*, Vol. 4, No. 19, 318–338. <https://doi:10.1177/17427150231167524>.
- Nagy Gergely Miklós (2021): G. Fodor Gábor: A Mészáros Lőrinc-sztori lényegtelen. *24.hu*. 2021. 6. 28. <https://24.hu/belfold/2021/06/28/g-fodor-gabor-jobboldal-interju-orban-viktor-ner/> (2023. 3. 14.).
- Nelson, Geoffrey K. (1969): The Spiritualist Movement and the Need for a Redefinition of Cult. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 8: 1. 152–160. <https://doi:10.2307/1385263>.
- Nelson, Robert H. (2010): *The New Holy Wars: Economic Religion vs. Environmental Religion in Contemporary America*. University Park, PSUP.
- Nguyen, C. Thi (2020): Echo Chambers and Epistemic Bubbles. *Episteme*, Vol. 17, No. 2, 141–161. <https://doi:10.1017/epi.2018.32>.
- Nyirkos Tamás (2023): Patriotism as a Political Religion: Its History, Its Ambiguities, and the Case of Hungary. *Religions*, Vol. 14, No. 1, 116. <https://doi:10.3390/rel14010116>.
- Orbán Viktor (2014): Beszéd a XXV. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban. 2014. 7. 28. <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/a-munkaalapu-allam-korszaka-kovetkezik> (2017. február 19.).
- Orbán Viktor (2018): Beszéd a XXIX. Bálványosi Nyári Szabadegyetem és Diáktáborban. 2018. 7. 28. <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/orban-viktor-beszede-a-xxix-balvanyosi-nyari-szabadegyetem-es-diaktaborban> [Letöltve: 2023. 7. 13.].
- Pakulski, Jan–Körösényi, András (2012): *Toward Leader Democracy*. London, Anthem Press.
- Polyák Gábor–Urbán Ágnes–Szávai Petra (2022): Information Patterns and News Bubbles in Hungary. *Media and Communication*, Vol. 10, No. 3, 133–145. <https://doi:10.17645/mac.v10i3.5373>.
- Povedák István (2011): *Álhősök, hamis istenek? Hős- és sztárkultusz a posztmodern korban*. Szeged, Gerhardus.
- Rees, E. A. (2004): Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions. In: Balázs, Apor–Jan C. Behrends–Polly Jones–E. A. Rees (eds.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships: Stalin and the Eastern Bloc*. London, Palgrave. 3–26.

- Simor Dániel–Szilágyi Máté (2022): Megnéztük a misét, amit Orbán Viktorért tartottak. *telex.hu*. 2022. 06. 01. <https://telex.hu/video/2022/06/01/orban-viktor-mise-halaadas-templom-osztie-zoltan>. (Letöltve: 2023. 06. 19.)
- Singer, Margaret Thaler–Janja, Lalich (1995): *Cults in Our Midst: The Hidden Menace in Our Everyday Lives*. New York, Wiley.
- Sonnevend, Júlia–Kövesdi, Veronika (2023): More Than Just a Strongman: The Strategic Construction of Viktor Orbán’s Authority on Facebook. *Journal of Press and Politics*, online first <https://doi.org/10.1177/19401612231179120>.
- Strong, Carol–Matt Killingsworth (2011): Stalin the Charismatic Leader?: Explaining the ‘Cult of Personality’ as a Legitimation Technique. *Politics, Religion & Ideology*, Vol. 12, No. 4, 391–411. <https://doi:10.1080/21567689.2011.624410>.
- Tourish, Dennis–Wohlforth, Tim (2000): *On the Edge: Political Cults Right and Left*. Armonk, M. E. Sharpe.
- Troeltsch, Ernst (1931): *The Social Teaching of the Christian Churches*. London, Allen and Unwin.
- Weber, Max (1978): *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley, UCP.
- Weber, Max (1985): “Churches” and “Sects” in North America: An Ecclesiastical Socio-Political Sketch. *Sociological Theory*, Vol. 3, No. 1, 7.
- Westley, Frances (1978): “The Cult of Man”: Durkheim’s Predictions and New Religious Movements. *Sociological Analysis*, Vol. 39, No. 2, 135. <https://doi:10.2307/3710213>.
- Yinger, J. Milton (1957): *Religion, Society, and the Individual: An Introduction to the Sociology of Religion*. New York, Macmillan.
- Zúquete, Jose Pedro (2017): Populism and Religion. In: Cristóbal Rovira Kaltwasser–Paul Taggart–Paulina Ochoa Espejo–Pierre Ostiguy (eds.): *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford, OUP.